

Minoriteter på Nordkalotten

De svenske reindriftssamenes flyttinger, og opphold på Lyngenthalvøya Forholdet til lokalbefolkninga

Av Hans Petter Giæver

NÅR STARTET DET? HVORFOR KOM DE? HVOR LENGE VARTE DET?

Under åpningssermonien til Nordkalottruta ved Treiksrøys den 2. september 1993 sa formannen i Det nordiske Samerådet, Per Gustav Idivuoma, at «de svenske reindriftssamene aldri hadde vært vant til å tenke på grenser. Norge var deres andre fedreland.» Og slik har det vært på Nordkalotten fra de eldste tider.

«Fra Fjellfinnbakken» på Lyngseidet: Fra v. Nils Thomas Päiviö, Ella P. Blind, Anna Päiviö. Foran søskenene Anna Maria og Per Olof Blind.

Fotoarkiv: NTRM.

Det finnes få kilder om de svenske samers flyttinger før 1700-tallet. Man vet at Enontekissamene flyttet til Norge om sommeren med reinhjorden sin, og at de «fisket i Västersjön og i en av Lyngens laxälvar». Denne nomadiske flyttingen har vært en sedvane som det er all grunn til å tro har skjedd fra svært lang tid tilbake.

Årsaken til denne flyttingen er at reinen søker de beste beitene, alt etter årstiden. For de svenske samene var dette om vinteren i skogsområdene og lavlandet på nåværende svensk og finsk område, og om sommeren i de «fete» og nesten insektsfrie beitene ute ved kysten og fjordene i Norge. Til IDDU-NJÄRGA, Lyngenthalvøya kom det samer fra Enontekis/Karesuando-området som var svenske statsborgere etter at grensene her nord var blitt fastsatt. Men det kom også til sine tider finsk-russiske samer med sine små hjorder som prøvde å stikke seg bort i daler og skar og anla

sommerleir. Oftest samarbeidet de med sine mere velstående svenske kolleger om gjetingen.

Grensene mellom nasjonalstatene her nord var lenge ikke fastlagt. Dette resulterte i en sterk «konkurransen» særlig mellom Danmark-Norge og Sverige om skatteleggingen av den fastboende befolkning («fjordfinnene») og av flyttsamene. De svenske myndigheter mente, og sannsynligvis med noen rett, at endel av «sjøfinnene» langs kyst og fjord, opprinnelig var svenske flyttsamer som hadde slått seg ned og blitt fastboende. Det russiske riket som også gikk langt mot nord, ville ha et ord med i laget, og sendte sine skatteoppkrevere av gårde. Til sine tider ble enkelte områder i nord samtidig skattlagt av tre nasjoner, og enkelte av to. Fiske og fangst fikk etter hvert større betydning, og interessen for nye handelsveier, bl.a. Nordøstpassasjen (nord for Russland, som vei til India!), gjorde at en grenseoppgang tvang seg frem. I 1751 ble grensen mellom Norge

og Sverige/Finland gått opp nord til Polmak, og en traktat ble inngått. Denne fikk i tillegg, Lappecodicillen, som regulerte flyttsamenes rett til å flytte over grensene og utnytte landet til beite, fiske og jakt. De ble også fritatt for militærtjeneste. Denne overenskomsten måtte sies å være svært human overfor flyttsamene - etter den tids forhold - og ga dem rettigheter for å kunne utøve sin næring i begge land.

Senere ble rettighetene for de svenske flyttsamene regulert av reinbeitekonvensjoner mellom de to land, men det fører for langt å komme inn på detaljene her annet enn at de svenske samenes reinbeiter i Norge i 1883 ble inndelt i 17 reinbeitedistrikter. Lyngshalvøya eller Iddu-njårga med Lyngseidet var reinbeitedistrikt nr. 7 og gitt til Karesuandosamer («Østlapper»). Tiden for flyttingen har variert. I gammel tid foregikk flyttingen i to omganger. I begynnelsen av mai ble simlene ført til nåværende grenseområde, Rieppe og Golda hvor de kalvet og fikk nødvendig ro. Deretter ble de ført ned til Norge og via Steindalen-Goalsevarre inn på Lyngshalvøya før midtsommer. Resten av hjorden, for det meste okser, ble holdt ved Kilpisjärvi, og ble ført til Norge ved midtsommer. Tiden for flyttingen var avhengig av hvor tidlig vår det var. Det var viktig at simlene hadde brukbart beite under kalvingen. Var det sen vår, måtte reinen føres så langt ned mot fjorden at det var brukbart beite. De fastboende har til sine tider opplyst at samene prøvde å føre reinen til sommerbeite før kalvingen. Dette førte ofte til konflikter fordi reinen søkte ned til sjøen hvor det var best beite, gjerne på innmarka. Flyttingen tilbake skjedde i september eller oktober. Enkelte år når reinen kom svært tidlig, ble dette forklart med at vargen herjet med flokken, at de måtte påskynde flyttingen.

Hvor mange personer kunne oppholde seg i distriktet om sommeren? Og hvor bodde de? Den svenske lappekommisjonen hadde i 1906 møte på Lyngseidet og Kjosén hvor alle voksne var innkalt. Det var «17 fullvuxna män och 10 kvinnor». Navn som nevnes er: Nils Nilsson, Per Nilsson og Jon Nilsson Hurri, Per Mikelson Utsi, Guttorm Anderson Valkeapää, Jon Henrik Hotti, Anders Person Vasara, Nils Nilsson Unga.

I eldre tider fulgte gjeterne reinhjorden på beite og slo opp sine telt der det passet best. Imidlertid fremgår det av referater i forbindelse med klager fra oppsitterne om skader av reinen, at samene, så snart de hadde fått reinen på beite ute på Lyngshalvøya, flyttet til Lyngseidet hvor de hadde opprettet en felles leir for alle. Lyngseidet hadde en strategisk beliggenhet idet man der hadde kontroll med reinen som var lengere ute på halvøya.

Om sameleiren på Lyngseidet står det i et referat i forbindelse med klage på reinskader: «Lyngseidet er en mycket besökt turistort. Handlanden Anton Gäver därstädes önskade hafva lapparne

Venner møtes på Lyngseidet: Fra v. Selma Hansen, Jensine Lambela, Mathilde Hansen, Ane Båhl, Gunvor Olsen (bak), Inger Båhl (foran) og Marie Båhl.
Fotoeier: Sofie Isaksen.

i nærheten af Lyngseidet med kåtor och en mindre renhjörd för at såväl lappar som renar skulle kunne visas för de mycket tallrika turister, som besöka Lyngseidet. På grund af den ersättning, lapparna erhålla för förevisning af renarna, på grund Jämväl af det stora tillmötgående, som visas dem af bemålde Gäver, hvilken är särskildt vänligt stämd mot lapparne, genom upplåtande af mark, uppsättande af hägnader m.m. hafva alla distriktes lappar för hela sommaren uppslagit sina kåtor några kilometer från Lyngseidet. Och att bo här är for dem fördelaktigt äfven ur den synspunkten, att de till turisterna få sälja renhudar, renhorn och af dem förfärdigade lappsöljaldster, genom hvilka lapparne beredas en god inkomst.» Konklusjonen var at lappene var mere interessert i å være på Lyngseidet enn å passe på reinen, og da måtte jo reinen gjøre skader - - -!

Sameleiren på Lyngseidet var enestående på grunn av sin sentrale beliggenhet og sitt store besøk av turister. Mange flyttsamer fra de omkringliggende områdene kom på besøk dit og bodde der i kortere eller lengere tid i løpet av sommeren. Mange solgte sine turistvarer med godt resultat. Det var nok heller ikke tilfeldig at Kong Oscar II på sin Nord-Norgesreise i 1903 besøkte sameleiren den 17. juli og hilste på sine landsmenn. Handelsmann Anton Gäver serverte champagne til Kongen og hans følge og til hele lokalbefolkningen og alle samene. En stor dag!

Ved Unionsoppløsningen i 1905 ble det opprettet en reinbeitekonvensjon mellom de to land som ga de svenske samene fortsatt rett til sommerbeite i Norge. Sverige drev også sommerskoler blant de svenske same- ne i Norge, bl.a. var det enkelte år sommerskole i sameleiren på Fjellfinnbakken. I 1918 var den todelt.

Den svenske lærerinnen bodde i skoleteltet og hadde tavle og annet skolemateriell der.

Hvordan var forholdet mellom de svenske flyttsamene og den lokale befolkning?

Som nevnt, oppsto det konflikten når reinen på forsommeren søkte etter beite langs sjøen hvor innmarka lå. Slike konflikter ble løst av Lensmannen, (Gammel-Rivertz i 1906), Lappeoppsynsmannen (Jeremias Figgenschou) eller den svenske lappfogden, når han kom på sin årlige befarings. Ellers var forholdet svært godt til lokalbefolkningen.

Noen var også i familie med flyttsamene fordi de selv hadde sine forfedre i Tornedalen på svensk eller finsk side. Samene hadde gjerne forbindelse med familier som hadde gårdsdrift så de kunne få tak i melk og smør. Fisk var jo også ettertraktet. Det ble gjerne byttet med reinkjøtt, det ble jo slaktet av og til i løpet av sommeren. Samene hadde ofte besøk av norske venner og bydde på kaffe og tørrkjøtt i sine telt og gammer oppe på «Fjellfinnbakken» som leiren ble kalt av lokalbefolkningen.

En dame fra Lyngseidet forteller om sin families forhold til en samefamilie på Fjellfinnbakken:

«Alle gledet seg til at fjellfinnan kom med reinen, for da var sommeren kommet. Vi hadde spesiell god kontakt med familien Báhl. De besøkte oss og fikk melk og smør. Penger ble aldri brukt; vi fikk kjøtt av dem når de slaktet. Vi var ofte oppe på bakken og besøkte dem. Det var 4 barn i familien: Aslak, Per, Inger og Marie. Inger gikk på Solhov Ungdomsskole sesongen 1935-36, og hun klarte seg meget godt der og skrev godt norsk. Siden var hun noen år i Sverige i tjeneste

før hun flyttet tilbake til Galgo, øverst i Skibotndalen hvor familien var flyttet med reinen sin. Hun drev selv med reindrif selv om hun var enslig. Vi besøkte henne der opp og hadde svært god kontakt. Inger døde i 1984 i en alder av 73 år.

Det er litt vemodig at de svenske samene ikke lengere er her.»

Under krigen kunne de svenske samene ikke komme hit, men etter krigen var de tilbake igjen. Det var da 4 familier som var fast med reinjordene sine: Hovedpersonene var Anders og Inga Valkeapää, Mikkel og Margit Vasara, Nils og Thekla Vasara, Jon og Lars Hurri.

Den tidligere ordningen med turistanløp av Lyngseidet kom igang igjen, og det var mye besøk av turister i sameleiren.

Så ble reinbeitekonvensjonen med Sverige sagt opp av Norge. De svenske samene fikk ikke lengere komme hit til sine gamle sommerbeiter på Iddu-njårgga, men ble henvist til andre beiter i indre Troms (Signaldalen - Rosta). I 1972 var det slutt. Den gamle sameleiren - Fjellfinnbakken - ble jevnet med jorden etter ordre fra den svenske lappfogden. Beitedistriktet ble overtatt av norske samer fra Kautokeino som flytter reinen med militære båter vår og høst.

En epoke som varte i fler hundre år var avsluttet.

Kilder:

«De svenska nomadlapparnas flyttingar till Norge»: K.B. Wiklund.

Uppsala 1908. Almqvist & Wiksells A.B.

«Lappalaiset» av Ossian Elgström, Stockholm 1919, Bonnier.

Diverse intervjuer.

Reinflytting over Polleidet, på tur til Lyngseidet. Fra v. Anders Valkeapää med kløvreinen, Nikolas med hunden som åpenbart er sliten. År 1958. Foto: Trygve Hansen